

Structuuranalyse en themaformulering

De hier voorgestelde methode voor structuuranalyse en themaformulering is in 1992 ontstaan. Een dergelijke methode heeft tijd nodig om zich te ontwikkelen. Inmiddels is er de nodige ervaring mee opgedaan. Zo is de methode toegepast op de [hoofdstructuur van de Bijbel](#), [Genesis 1:1-6:8](#), [Genesis 6:9-11:9](#), [Genesis 25:19-34](#), [Genesis 48-49](#), [Psalm 45](#), [Psalm 110](#) en het boek [Openbaring](#).

De opgedane ervaring maakt het mogelijk de methode in detail te beschrijven. Daarbij zijn de volgende punten van belang:

1. De structuuranalyse.
2. Het formuleren van de boodschap.

1. De structuuranalyse

Uitgangspunt van de structuuranalyse is het volgende vijf punten schema:

Nr.	Nederlands	Hebreeuws	Grieks (Psalm 89:14 LXX)
1.	Betrouwbaarheid	'emèt	alètheia
2.	Gerechtigheid	sèdèq	dikaïosunè
3.	Kern		
4.	Recht	mišpāt	krima
5.	Trouw	chèsèd	eleos

Om dit schema goed te kunnen hanteren is het van belang zo goed mogelijk de genoemde Hebreeuwse begrippen te doorgronden. *Psalm 89* van B. Holwerda en [Israel I-II](#) van J. Pedersen zijn op dit punt instructief. De Nederlandse – en dat geldt ook voor de Griekse – termen dekken de Hebreeuwse begrippen slechts bij benadering.

Het bovenstaande schema moet in het algemeen op meerdere niveaus toegepast worden. Daarbij kan het beste op het hoogste niveau begonnen worden. Als we de structuur van Genesis willen bepalen, beginnen we dus met dit Bijbelboek volgens het bovengenoemde schema in vijf stukken te verdelen. Vervolgens proberen we de gevonden stukken elk weer in vijf stukken te verdelen. Lopen we daarbij vast, dan is dit een aanwijzing dat we op een hoger niveau een fout gemaakt hebben. We doen dan eerst een stapje terug in onze analyse en gaan na wat we eventueel verkeerd gedaan hebben. In de praktijk blijkt het vrijwel onmogelijk de structuuranalyse van een Bijbelboek in een keer helemaal goed te doen. Op zich is dat niet zo erg. De methode biedt de mogelijkheid om gemaakte fouten te detecteren en vervolgens te corrigeren.

Bij de toepassing van dit schema moeten we zowel de formele opbouw (syntax) als de inhoud (semantiek) van de tekst in ogenschouw nemen. Daarbij moeten we op de volgende zaken letten:

1. Op chiasmische structuren.
2. Op een verschuiving van onderwerp, tijd of plaats.
3. Op uitdrukkingen die een overgang markeren.
4. Op de aspecten betrouwbaarheid, gerechtigheid, recht en trouw.

Ad. 1. Het vijf punten schema heeft zelf een chiasmische structuur en daarom is het erg belangrijk om te letten op chiasmische structuren in de tekst. Een voorbeeld. In Genesis 37 lezen we dat Jozef naar Egypte verkocht wordt. Vanaf Genesis 39 lezen we hoe het Jozef in Egypte verging. Daartussen staat hoofdstuk 38, dat over heel iets anders gaat: de lotgevallen van Juda en Tamar. Kennelijk hebben we hierbij te maken met een chiasmische structuur waarvan Genesis 38 de kern is.

Ad. 2. Een verschuiving van onderwerp, tijd of plaats geeft vaak het begin van een nieuw gedeelte aan. Zo eindigt bijvoorbeeld met Genesis 47:26 het verhaal over Jozefs onderkoningsschap over Egypte. Vanaf vers 27 staat niet langer Jozef, maar de dood van Jakob centraal. Met Genesis 47:27 is dus een verschuiving van het onderwerp opgetreden. Genesis 47:27-50:26 vormt dan ook een afzonderlijk structurelement naast Genesis 39:1-47:26.

Ad. 3. In het boek Genesis komt herhaalde malen de uitdrukking: "Dit zijn de tōledōt van ..." voor. Deze uitdrukking betekent zoveel als: "Dit is wat uit ... voortkwam". In vertalingen wordt het Hebreeuwse woord tōledōt de ene keer weergegeven door nakomelingen en een andere keer door geschiedenis. Zo geeft de Herziene Willibrordvertaling Genesis 36:1 weer als: "Dit zijn de nakomelingen van Esau, ook Edom geheten" en Genesis 37:2a als: "Dit is de geschiedenis van Jakob." In beide gevallen markeert de formule "Dit zijn de tōledōt van ..." een nieuw gedeelte. Uit het feit dat de formule in Genesis 37:2a voorkomt, blijkt dat Genesis 37:1 nog bij het vorige hoofdstuk, dat de tōledōt van Esau beschrijft, hoort.

Ad. 4. Uit het voorgaande kunnen we tot de volgende voorlopige indeling van Genesis 36-50 concluderen:

1. Genesis 36:1-37:1 Wat uit Esau, ook wel Edom genoemd, voortkwam
2. Genesis 37:2-36 Jozef wordt naar Egypte verkocht
3. Genesis 38 De geschiedenis van Juda en Tamar
4. Genesis 39:1-47:26 Jozef wordt onderkoning van Egypte
5. Genesis 47:27-50:26 De dood van Jakob, ook wel Israël genoemd

We moeten nu bekijken of de delen 1, 2, 4 en 5 overeenkomen met de aspecten betrouwbaarheid ('emèt), gerechtigheid (sèdèq), recht (mišpāt) en trouw (chèsèd).

1. Als je Genesis 36 leest, lijkt het wel dat Esau het beter getroffen had dan Jakob. Zo hadden de Edomieten al veel eerder dan de Israëlieten een koning (Genesis 36:31). Het idee van dit hoofdstuk is: Als reeds Esau zo tot bloei kwam, dan zou dit zeker gelden voor Jakob, de uitverkorene. Het hoofdstuk heeft dus tot doel om de zekerheid van de vervulling van Gods beloften te benadrukken. We zien hierin het aspect betrouwbaarheid.
2. In Genesis 37 zien we dat de broers van Jozef hem eerst wilden vermoorden, maar later besloten hem als slaaf te verkopen. Dat was een grote zonde van de broers, we zien daarin dan ook hun ongerechtigheid.
4. In Genesis 39:1-47:26 blijken de dromen van Jozef uit te komen. Hij wordt heerser over heel Egypte. De broers moeten hem nu als hun meerdere erkennen. Dat is het door God beschikte recht waaraan zij zich hebben te houden.
5. Genesis 47:27-50:26 heeft de dood van Jakob als rode draad. Vóór zijn dood zegent Jakob zijn zonen. Daarmee kondigt hij hun toekomst in het land Kanaän aan. Jakob rekent daarbij op de trouw van God. Dit geeft hij zelf aan in Genesis 49:18: "Op uw redding hoop ik, HEER!"

Uit het bovenstaande kunnen we de conclusie trekken dat de gegeven verdeling inderdaad verenigbaar is met het vijf punten schema.

Bij de structuuranalyse moeten we oppassen voor de volgende twee valkuilen. In de eerste plaats zijn we geneigd de tekst te verdelen in vijf stukken die ongeveer even groot zijn. Nu komt een dergelijke verdeling inderdaad vaak voor. Het tegengestelde komt echter ook voor. Zo hebben we bij de structuuranalyse van Genesis 36-50 gezien dat punt 4 (Recht) bijna negen hoofdstukken beslaat, terwijl de punten 1, 2 en 3 elk ongeveer één hoofdstuk in beslag nemen. Verder moeten we bedenken dat elke regel uitzonderingen heeft. Dat geldt ook voor het vijf punten schema. Er zijn bijzondere gevallen, zoals Genesis 1:1-2:3, dat de volgende structuur heeft:

1. Betrouwbaarheid	1:1	
2A. Gerechtigheid	1:2-5	Dag 1 licht
3A. Kern	1:6-8	Dag 2 wateren op aarde en uitspansel
4A. Recht	1:9-13	Dag 3 land en plantenwereld
2B. Gerechtigheid	1:14-19	Dag 4 lichtdragers
3B. Kern	1:20-23	Dag 5 waterdieren en vogels
4B. Recht	1:24-31	Dag 6 landbewoners: dieren en de mens
5. Trouw	2:1-3	Dag 7 rust

Zolang we maar niet blind het vijf punten schema toepassen, ontdekken we dergelijke afwijkende structuren vanzelf.

2. Het formuleren van de boodschap

Voor een tekst die opgebouwd is volgens het schema betrouwbaarheid, gerechtigheid, kern, recht en trouw kan een thema met een onderverdeling in vijf punten gedefinieerd worden. Dit thema met verdeling kan dan bijvoorbeeld de basis van een preek vormen.

Het thema moet iets zeggen. Het moet een boodschap van God aan ons verwoorden. Zo'n boodschap kan gegeven worden in de vorm van een bewering. Een thema is dus wat anders dan een onderwerp. Zo is "De zondeval" of "De geschiedenis van 's mensen val" geen goed thema voor een preek over Genesis 3. Het zegt namelijk niets. Het maakt de hoorders of lezers niet duidelijk wat in dat hoofdstuk nu in essentie Gods boodschap voor hen is. Een goed thema voor een preek over Genesis 3 zou kunnen zijn: "U moet God gehoorzamen". Dit thema heeft de vorm van een bewering. Het geeft de hoorders een duidelijke boodschap mee: "Wees God gehoorzaam!"

Wat voor het thema geldt, geldt ook voor de vijf punten waarin het thema is onderverdeeld. Deze vijf punten kunnen gezien worden als subthema's. Ook zij moeten iets zeggen. Datgene wat ze zeggen moet altijd in verband staan met het hoofdthema. Bij het formuleren van de subthema's geven de aspecten betrouwbaarheid, gerechtigheid, kern, recht en trouw ons de richting aan.

Stel dat we een preek willen maken over Genesis 3. We doen dan eerst een stuk structuuranalyse. Uit deze structuuranalyse komen we tot de volgende verdeling van dit hoofdstuk:

1. Betrouwbaarheid	Genesis 3:1-6
2. Gerechtigheid	Genesis 3:7-11
3. Kern	Genesis 3:12-20
4. Recht	Genesis 3:21
5. Trouw	Genesis 3:22-24

Het is mogelijk sommige gedeelten nog verder onder te verdelen, maar dat laat ik hier eenvoudigheidshalve buiten beschouwing. Nadat we de structuuranalyse voltooid hebben proberen we eerst het hoofdthema te formuleren. We kunnen daarbij kijken of misschien bepaalde uitdrukkingen als een rode draad door het hoofdstuk lopen. In dit geval blijkt dat niet zo te zijn. Daarom beperken we onze blik eerst maar eens tot Genesis 3:11b-20, dat structureel gezien de kern van het hoofdstuk vormt. In dit gedeelte zien we dat achtereenvolgens Adam, Eva en de slang beschuldigd worden om vervolgens (in omgekeerde volgorde) hun vonnis te horen te krijgen. Hier zien we dus wat er gebeurt als God niet gehoorzaamd wordt. Bekijken we nu het hoofdstuk als geheel dan zien we dat daarin de ongehoorzaamheid aan Gods bevel centraal staat. Een ongehoorzaamheid die tot droeve gevolgen leidde. Vanuit daar kunnen we het thema formuleren als: "Wees God gehoorzaam".

Vervolgens bekijken we Genesis 3:1-6. Dit gedeelte moet iets met betrouwbaarheid te maken hebben. En inderdaad probeerde de slang door Gods woorden te verdraaien twijfel te zaaien in Eva's hart. Deze poging had uiteindelijk succes, zodat Eva en vervolgens ook Adam Gods gebod overtraden. Dit geeft dus aan dat wie twijfelt aan Gods woorden er gemakkelijk toekomt Gods gebod te overtreden. Het thema van Genesis 3:1-6 kunnen we nu als volgt formuleren: "Twijfel niet aan Gods woorden".

Volgens ons schema moet Genesis 3:7-11 iets met gerechtigheid te maken hebben. En dat blijkt inderdaad zo te zijn. Adam en Eva gedragen zich schuld bewust. Ze staan niet meer recht tegenover God. Daarom durven ze Hem niet meer onder de ogen te komen. Hun ongehoorzaamheid heeft hun de vertrouwelijke omgang met God onmogelijk gemaakt. We leren hieruit dat zonde afstand tussen God en mens scheidt. Het thema van Genesis 3:7-11 kunnen we nu als volgt formuleren: "Zonde scheidt afstand tussen God en mens".

Genesis 3:12-20 is volgens de structuuranalyse de kern van het hoofdstuk. We hebben deze kern al gebruikt om het hoofdthema te definiëren. Als we nu deze zelfde kern gebruiken om een subthema te formuleren, betekent dat dan niet dat hoofdthema en subthema in dit geval aan elkaar gelijk zijn? Als het goed is, is dat niet het geval. Bij het bepalen van het hoofdthema is ons blikveld namelijk ruimer dan bij het bepalen van het subthema. Bij het formuleren van de boodschap van Genesis 3 moeten we niet alleen naar Genesis 3:12-20 kijken, maar ook het gehele hoofdstuk overzien. Bij het formuleren van de boodschap van Genesis 3:12-20 nemen we echter uitsluitend dit gedeelte in ogenschouw.

We hebben reeds gezien dat dit gedeelte het vonnis over de ongehoorzaamheid van Adam en Eva bevat. We kunnen het thema van Genesis 3:11b-20 dan ook als volgt formuleren: "God straft de ongehoorzaamheid". Dit thema kan echter niet het thema van heel het hoofdstuk zijn. Daarvoor is het te specifiek. Het hele hoofdstuk gaat wel over de ongehoorzaamheid van Adam en Eva, maar slechts een deel van het hoofdstuk handelt over de straf.

Bij Genesis 3:21 valt het op dat daar een element uit Genesis 3:7-11 terugkomt, namelijk het bedekken van de naaktheid van de mens. Als gevolg van zijn zonde durfde de mens God niet meer onder de ogen te komen. Daarom probeerde hij zijn naaktheid te bedekken. Wat we in Genesis 3:21 lezen sluit daarbij aan. God maakt van dierenvelen kleren voor Adam en Eva om zo hun naaktheid te bedekken. De vraag is: Waarom? Kennelijk wil God dat de mens niet op een afstand blijft, maar dat de mens ondanks zijn ongehoorzaamheid verbondsgemeenschap met Hem heeft. Heeft dit iets met "recht" te maken? Ja, volgens J. Pedersen – daarin gevolgd door B. Holwerda – is "recht" (mišpāt) alles waardoor het verbond gehandhaafd wordt. Door de naaktheid van de mens te bedekken maakt God weer verbondsverkeer tussen Hem en de mens mogelijk. Zo handhaaft Hij zijn verbond. We leren hieruit dat God geen afstand tussen Hem en de mens wil, maar dat Hij uit is op de vertrouwelijke omgang met ons. Het thema van Genesis 3:21 kunnen we dan ook als volgt formuleren: "God wil geen afstand tussen Hem en de mens".

In Gen 3:22-24 keert een motief uit Genesis 3:1-6 terug. De slang had gezegd: "Je zult helemaal niet sterven! God weet dat je ogen open zullen gaan als je van die boom eet, en dat je dan gelijk zult worden aan God, door de kennis van goed en kwaad." (Genesis 3:4-5). Maar God liet weten dat de mens juist wel zou sterven: "Nu de mens in de kennis van goed en kwaad als een van Ons is geworden, wil Ik voorkomen dat hij zijn hand uitstrekt en ook van de boom van het leven plukt. Door daarvan te eten, zou hij eeuwig blijven leven!" (Genesis 3:22). God blijft trouw aan zijn woorden, aan zijn bedreigingen evengoed als aan zijn beloften. Daarom moest de mens de hof van Eden verlaten. Buiten het bereik van de levensboom zou hij vanzelf sterven. We leren hieruit dat Gods dreigingen geen loze woorden zijn, maar op hun tijd in vervulling gaan. Het thema van Genesis 3:22-24 kunnen we daarom als volgt formuleren: "Gods woorden gaan op hun tijd in vervulling".

Samenvattend komen we zo voor Genesis 3 tot het volgende thema met verdeling:

Thema: Wees God gehoorzaam

Verdeling:

1. Twijfel niet aan Gods woorden
2. Zonde scheidt afstand tussen God en mens
3. God straft de ongehoorzaamheid
4. God wil geen afstand tussen Hem en de mens
5. Gods woorden gaan op hun tijd in vervulling

Natuurlijk gaat het in de praktijk niet zo vlot als hierboven aangegeven is. We zullen de boodschap zelden direct goed verwoorden. Het formuleren van thema en verdeling is nu eenmaal een creatief proces en daarom vaak iteratief. Om zo snel mogelijk tot een goed resultaat te komen kan het beste als volgt te werk worden gegaan. Neem een groot vel (klad)papier en schrijf daarop onder elkaar "Thema" en "1.", "2.", "3.", "4." en "5." Zorg voor flink wat ruimte tussen de verschillende punten. Vul nu bij "Thema" en bij elk punt in wat volgens u de boodschap zou kunnen zijn. Als u niet direct tevreden bent, vul dan mogelijke alternatieven in. Bij Genesis 3 zou uw vel papier (vergeet de computer even) er bijvoorbeeld als volgt uit kunnen zien:

Thema: Ongehoorzaamheid leidt tot droeve gevolgen

U moet God gehoorzamen

Wees God gehoorzaam

1. Twijfel niet aan Gods woorden
 2. Zorg dat je God onder de ogen kunt komen
Ongehoorzaamheid maakt de vertrouwelijke omgang met God onmogelijk
Zonde schept afstand tussen God en mens
 3. Ongehoorzaamheid wordt bestraft
God straft de ongehoorzaamheid
 4. God bedekt de naaktheid van Adam en Eva
God maakt weer verbondsgemeenschap tussen Hem en de mens mogelijk
God wil geen afstand tussen Hem en de mens
 5. God verdrijft Adam en Eva uit het paradijs
Gods bedreigingen zijn geen loze woorden
Gods woorden gaan op hun tijd in vervulling
-

Vervolgens gaan we de formuleringen evalueren. Bij deze evaluatie hanteren we de volgende regels:

- a. Geen enkel subthema mag gelijk zijn aan het hoofdthema
- b. Elk subthema moet verband houden met hoofdthema
- c. Geen enkel subthema mag gelijk zijn aan een ander subthema
- d. Subthema 1 en subthema 5 moeten aan elkaar verwant zijn
- e. Subthema 2 en subthema 4 moeten aan elkaar verwant zijn
- f. Subthema 3 moet de kern van het hoofdthema weergeven
- g. Elk (sub)thema moet een boodschap van God aan ons bevatten
- h. De formuleringen moeten kort en krachtig zijn

De evaluatie leidt in ons voorbeeld tot het volgende resultaat.

“Ongehoorzaamheid leidt tot droeve gevolgen” kan geen goede formulering van het hoofdthema zijn. Het lijkt namelijk teveel op punt 3: “Ongehoorzaamheid wordt bestraft” en is daardoor in strijd met regel a. Voor de formulering “U moet God gehoorzamen” geldt dat bezwaar niet. “Wees God gehoorzaam” is echter krachtiger en daarom volgens regel h beter.

Bij de formulering “Zorg dat je God onder de ogen kunt komen” voor punt 2 is er bij punt 4 geen overeenkomstige formulering die daar op lijkt. Daarom voldoet deze formulering niet aan regel e. Voor “Ongehoorzaamheid maakt de vertrouwelijke omgang met God onmogelijk” geldt dat bezwaar niet. De formulering “Zonde schept afstand tussen God en mens” is echter korter en daarom volgens regel h beter.

Bij punt 3 hebben we twee mogelijke formuleringen: “Ongehoorzaamheid wordt bestraft” en “God straft de ongehoorzaamheid”. De tweede formulering laat zien wie er straft en zegt daarom meer dan de eerste formulering. Het sluit ook beter aan bij het hoofdthema: “Wees God gehoorzaam.” Vergelijk de regels b en f.

“God bedekt de naaktheid van Adam en Eva” is de weergave van een historisch feit, maar maakt niet duidelijk wat de boodschap van God voor ons is. Het voldoet daarom niet aan regel g. De formulering “God maakt weer verbondsgemeenschap tussen Hem en de mens mogelijk” is een parallel van “Ongehoorzaamheid maakt de vertrouwelijke omgang met God onmogelijk” bij punt 2. Daar hebben we deze formulering verworpen ten gunste van “Zonde scheidt afstand tussen God en de mens”. Deze laatste formulering lijkt erg veel op de laatste formulering van punt 4: “God wil geen afstand tussen Hem en de mens”. Beide formuleringen voldoen daarom aan regel e. Ondanks de symmetrie zeggen beide formuleringen iets anders. Er is dus geen strijdigheid met regel c.

Voor “God verdrijft Adam en Eva uit het paradijs” geldt hetzelfde als voor “God bedekt de naaktheid van Adam en Eva”. Het zegt alleen wat er in het verleden gebeurd is, maar niet wat dat nu voor ons vandaag betekent en voldoet dus niet aan regel g. De volgende formulering bij punt 5: “Gods bedreigingen zijn geen loze woorden” lijkt net iets teveel op punt 1: “Twijfel niet aan Gods woorden”. In beide staat het aspect betrouwbaarheid centraal. Bij punt 5 gaat het echter niet om de betrouwbaarheid, maar om de trouw. Dat aspect komt beter tot uitdrukking in de formule: “Gods woorden gaan op hun tijd in vervulling”. Anders gezegd: God blijft trouw aan zijn woorden.

Het zal wel niet verrassend zijn dat we met deze evaluatie precies uitkomen bij het hiervoor reeds gepresenteerde thema met verdeling van Genesis 3. In de praktijk zal de evaluatie niet altijd direct zo'n mooi resultaat opleveren. In dat geval moeten we opnieuw onze gedachten over de tekst laten gaan en proberen alternatieve formuleringen te bedenken. Het lijstje met mogelijke formuleringen gaan we dan weer evalueren. Dit proces herhalen we net zo vaak tot we tevreden zijn. Soms is het verstandig de zaak even te laten rusten om deze later opnieuw op te pakken. Inspiratie laat zich nu eenmaal niet dwingen.

Albert Welleweerd, 23 november 2024